

FOUCAULT, LA PSICOANÀLISI I EL SUBJECTE*

Enric J. Novella

Resum: Aquest assaig pretén reavaluar la complexa relació del pensament de Michel Foucault amb la psicoanàlisi des de la perspectiva de les seues últimes reflexions entorn del subjecte i les cultures de la subjectivitat. Com es veurà, el plantejament d'aquesta renovada relació tan sols cobra sentit si, d'una banda, la problematització foucaultiana del subjecte i el seu concepte de cura de si no són interpretats com un simple retorn al subjecte, sinó com una reformulació ètica del mateix concepte de subjecte, i si, d'una altra banda, la psicoanàlisi no és considerada des d'un punt de vista estrictament teòric, sinó des del terreny immediat de la praxi i l'experiència psicoterapèutica.

Paraules clau: Michel Foucault, Freud, psicoanàlisi, subjectivitat, cura de si, ètica.

Abstract: This essay intends to reassess the complex relationship between Michel Foucault's thought and psychoanalysis from the point of view of his late reflections on the subject and the cultures of subjectivity. In general terms, this renewed dialogue only seems to be fruitful if, on the one hand, Foucault's late treatment of the subject and his concept of care of the self are not just interpreted as a mere return to the subject, but as an ethic reformulation of the very concept of the subject, and if, on the other hand, psychoanalysis is not approached from a strictly theoretical point of view, but from the proper field of psychotherapeutic practice and experience.

Keywords: Michel Foucault, Freud, psychoanalysis, subjectivity, care of the self, ethics.

I

La relació entre el pensament de Michel Foucault i la psicoanàlisi constitueix no sols una interessantíssima i profunda confrontació teòrica amb l'obra i l'herència de Freud incloent-hi el seu lloc de privilegi en el marc de la cultura contemporània, sinó també un dels camins més fructífers per a advertir algunes de les implicacions i conseqüències més destacades de l'obra foucaultiana.¹ Malgrat la seua prolongada formació com a psicòleg i la seua vinculació temporal amb els cercles lacanians de París,² Foucault va desenvolupar en una fase relativament primerenca del seu pensament una posició força crítica amb la psicoanàlisi, posició que anà radicalitzant-se amb el temps i que culminà, com és sabut, amb les tesis plantejades en el primer volum de la seua *Histoire de la sexualité (La volonté*

---

* Aquest assaig ha estat redactat durant una breu estada d'estudis a l'Institut de Filosofia de la Universitat Lliure de Berlín. Vull dedicar-lo amb gratitud a José Tordera i a Manuel Gómez Beneyto.

¹ Cf. Marques (1990) per a una introducció general.

² Cf. Eribon (1989), pp. 70-80, i Miller (1989).

de savoir, aparegut el 1976). Encara que reconegué explícitament en nombroses ocasions la importància capital de les aportacions de Freud, el ben cert és que Foucault identificava en la psicoanàlisi la presència d'aspectes centrals del modern entramat de saber, poder i subjectivitat que ell mateix va tractar de descompondre minuciosament i contra el qual va lluitar emfàticament al llarg de la seua obra. Per eixe motiu, alguns autors han assenyalat que, en realitat, la seua relació amb la psicoanàlisi estava marcada per una profunda ambivalència, les arrels de la qual haurien de situar-se en la pròpia biografia del jove Foucault.³

En qualsevol cas, els punts centrals de la crítica foucaultiana a la psicoanàlisi poden reconstruir-se de forma esquemàtica com segueix. En primer lloc, Foucault li reprotxava el fet d'haver assumit i àdhuc reforçat l'estructura patriarcal de la relació tradicional entre metges i malalts. Així, en la seua *Histoire de la folie* –publicada originàriament el 1961– va descriure com P. Pinel i S. Tuke, els pares fundadors de la psiquiatria asilar i la terapèutica moral de la primeria del segle XIX, havien acabat lligant el boig a la figura del pare-metge, tot proment-li la curació per mitjà d'una estricta identificació amb ell. Encara que, des de molts punts de vista, Freud havia introduït una clara ruptura amb el vell ordre asilar i havia inaugurat la possibilitat d'un "diàleg" amb la bogeria,⁴ Foucault pensava que "il a exploité en revanche la structure qui enveloppe le personnage médical; il a amplifié ses vertus de thaumaturge, préparant à sa toute-puissance un statut quasi divin".⁵ Conseqüentment, la focalització psicoanalítica en la relació metge-malalt i en el maneig de la transferència no eren per a ell sinó l'expressió d'un diàleg forçosament asimètric que, per tant, "ne peut ni libérer ni transcrire, à plus forte raison expliquer le travail souverain de la déraison".⁶

A més, aquesta asimetria fonamental i la natura patriarcal del encontre psicoterapèutic estaven estretament relacionats amb un segon tret de la psicoanàlisi que, en opinió de Foucault, havia radicalitzat notablement l'herència de l'asil pinelià. La psiquiatria humanista i il·lustrada havia alliberat el boig de les seues cadenes, però tan sols al preu d'una cruel transposició de la coerció en el món intern del malalt. Mitjançant aquest "passage d'un monde de la réprobation à un univers de jugement",⁷ el boig fou obligat a dirigir la seua mirada cap a l'interior i a sotmetre's a la praxi moral d'un continu examen de consciència. Conseqüentment, aquest alliberament del boig no havia estat en realitat sinó una particular sort de "sadisme moralitzant" que havia acabat transformant la violència externa de les cadenes en la "violència simbòlica i hermenèutica de la interpretació".⁸ Posteriorment, i en la mesura en què el seu objectiu era el de desxifrar el patiment del malalt en el seu "text ocult" particular, la psicoanàlisi havia reforçat considerablement aquesta tendència a l'autoobservació contínua i a la interpretació per via patriarcal d'una interioritat arrelada en les profunditats de l'ésser humà.

Un altre punt central de la crítica foucaultiana concerneix el paper de la psicoanàlisi en el marc del modern dispositiu de la sexualitat i la seua imbricació amb la denominada "hipòtesi repressiva". Contra la coneguda noció, popularitzada també en gran manera per la psicoanàlisi, segons la qual el desenvolupament de la societat moderna ha corregut

³ Cf. Whitebook (2005), pp. 314-317. Whitebook arriba a dir que Foucault "no va poder mai exorcitzar amb èxit l'espectre de Freud" (Whitebook, 2005, p. 312).

⁴ Cf. Foucault (1972), p. 360.

⁵ Foucault (1972), p. 529.

⁶ Foucault (1972), p. 530.

⁷ Foucault (1972), p. 507.

⁸ L'expressió procedeix de la monografia, fortament inspirada per Foucault, de Castel (1976), pp. 113-141.

parell a una forta onada de repressió sexual i de dolorosa renúncia pulsional,⁹ Foucault va documentar una significativa proliferació dels discursos al voltant del sexe a partir del segle XVIII que no resultava gens fàcil d'explicar amb aquest “mite de la repressió”. La forma típicament moderna del discurs entorn de la sexualitat li semblava, a més, una interessant transformació de les pràctiques confessionals pròpies del cristianisme medieval, ja que aquest “desplegament de la sexualitat” havia estat sempre lligat a la idea que la veritat del subjecte s’ha d’esbrinar amb l’ajuda d’un discurs sobre la seua sexualitat. D’aquesta manera, la confessió havia contribuït al desenvolupament de la moderna *scientia sexualis* i a la indagació sistemàtica d’una nova positivitat, a la qual fou atorgat el rol d’instància clau de la identitat i la individualitat.¹⁰

En lloc de reconèixer la sexualitat en la seua contingència històrica com l’efecte discursiu d’una estratègia de poder dirigida a l’administració de la vida humana com a cos i com a espècie,¹¹ la psicoanàlisi havia perseverat en una comprensió biològica de la sexualitat i, en opinió de Foucault, havia encarnat amb més claredat que qualsevol altra disciplina la idea que la veritat de l’ésser humà rau en un secret sexual del qual ha de ser alliberat i emancipat. I en aquesta assolida imbricació de confessió, subjectivació i sexualitat, la psicoanàlisi hauria exercit un paper decisiu com a forma moderna, purificada i científicament establerta de l’antic sagrament confessional. En les últimes línies de *La volonté de savoir*, Foucault ofería el següent balanç crític: “[Els representants de la “hipòtesi repressiva”] ont cru que Freud restituait enfin au sexe, par un retournement soudain, la part qui lui était due et qui lui avait été si longtemps contestée; ils n’ont pas vu que le bon génie de Freud l’avait placé en un des points décisifs marqués depuis le XVIIIe siècle par les stratégies de savoir et de pouvoir”.¹²

En qualsevol cas, i àdhuc si hom contempla críticament aquesta problematització de la sexualitat,¹³ la crítica foucaultiana de la psicoanàlisi mostra tota la seua força i rellevància en relació amb la concepció de la subjectivitat que subjau en l’obra freudiana. Encara que apreciava en la teoria psicoanalítica de l’inconscient un significatiu “desplaçament del subjecte fora del centre, fora de la seua posició tradicional com a origen etern del desig, del judici i de l’autocontrol”,¹⁴ Foucault, com és sabut, es rebel·lava contra el postulat –també implícit a la psicoanàlisi– d’un *homo psychologicus*, és a dir, d’un subjecte escindit amb una interioritat que ha de ser desxifrada mitjançant diverses estratègies hermenèutiques. Per a ell, aquest postulat es trobava en una problemàtica continuïtat amb les hermenèutiques del jo d’origen cristià, així com amb la comprensió moderna del subjecte introduïda per Descartes i la qual ell va sotmetre a una incisiva crítica arqueològica i genealògica.

El subjecte modern, aquell “duplicat empiricotrascendental”,¹⁵ s’havia constituït com una instància trascendental de coneixement que, amb l’ajuda de la raó, és capaç de conèixer el món i a si mateix en tant que ésser empíric. Així es va anar desenvolupant la idea d’un

⁹ Com és sabut, la formulació canònica d’aquesta hipòtesi als escrits de Freud es troba en *Das Unbehagen in der Kultur* [*El malestar en la cultura*] (1930): “És del tot impossible obviar la mesura en què la cultura es basa en la renúncia pulsional, i fins a quin punt té justament per condició la insatisfacció (control, submissió, repressió o altres) dels instints més poderosos” (Freud, 1994, p. 63).

¹⁰ Cf. Foucault (1976), pp. 84-94.

¹¹ Cf. sobre el concepte foucaultia de biopoder Foucault (1976), pp. 177-191.

¹² Foucault (1976), p. 210.

¹³ Vegeu, per exemple, les observacions de Miller (1989) o Whitebook (2005).

¹⁴ Forrester (1990), p. 103.

¹⁵ “Un être tel qu’on prendra en lui connaissance de ce qui rend possible toute connaissance”, segons s’afirma en la cèlebre formulació de Foucault en *Les mots et les choses* (Foucault, 1966, p. 329).

subjecte de coneixement neutral que, com a tal, pot descobrir la veritat, però resta desvinculat de qualsevol tipus de tasca espiritual, de manera que la filosofia va quedar reduïda a poc més que epistemologia.¹⁶ Paral·lelament, el jo fou obligat a mantenir una relació amb la veritat mitjançant la força normalitzadora de les disciplines. Vist genealògicament, per a Foucault foren doncs “la confessió i la coerció a confessar les que generaren aquell “espai intern” subjectiu i aquella psique que al final d’aquest desenvolupament aparegueren com l’inconscient descobert per la psicoanàlisi”.¹⁷

Segons Foucault, i a causa de la seua profunda implicació en aquesta xarxa típicament moderna de veritat, sexualitat i subjectivitat, la psicoanàlisi –en contra de les seues pretensions alliberadores– no podia reclamar per a si cap valor vertaderament emancipador. Encara més, per contra, constituïa una rotunda expressió i havia de veure’s com una part més de les mateixes disciplines normalitzadores, és a dir, no era sinó un instrument més del mateix procés de subjectivació-submissió (“assujettissement”) encetat amb la modernitat. Dit en altres paraules: tant l’arqueologia com la genealogia del subjecte modern i les de la psicoanàlisi estaven íntimament lligades l’una amb l’altra.¹⁸

En línies generals, aquesta fou “l’última paraula” en vida de Foucault al voltant de la psicoanàlisi. Tanmateix, i considerant el significatiu gir que va introduir en les seues últimes obres en relació amb la problemàtica clau de la subjectivitat, alguns autors s’han preguntat amb raó si, amb posterioritat, hauria pogut o hagut de revisar el seu judici.¹⁹ I és justament aquesta pregunta la que el present assaig vol replantejar a continuació: no ofereixen justament les seues reflexions sobre la cura de si i l’ètica nous punts de referència per a una altra comprensió de la psicoanàlisi i l’experiència psicoterapèutica?

II

Després d’haver posat al descobert el subjecte en treballs anteriors com una mera funció de certes pràctiques discursives i, alhora, com l’efecte d’unes determinades relacions de poder, s’ha discutit sovint sobre l’avaluació que mereix la problematització de la subjectivitat en els últims estudis de Foucault al voltant de les pràctiques sexuals i les cultures del jo de l’Antiguitat. Així, mentre que alguns autors reconeixen ací una clara ruptura amb els plantejaments previs –atribuïble, segons ells, al cul-de-sac a què l’hauria conduït la seua teoria del poder–,²⁰ d’altres són de l’opinió que els últims treballs de Foucault s’han de veure com una simple ampliació de la perspectiva d’anàlisi: “no s’han de comprendre com una contraposició o superació de les investigacions precedents entorn del saber i el poder, sinó com el seu complement amb l’àmbit fonamental que determinen la presència i l’acció de l’individu”.²¹ Arribats a aquest punt, sembla doncs apropiat donar-li la paraula al mateix Foucault: “J’ai peut-être trop insisté sur les techniques de domination et de pouvoir. Je m’intéresse de plus en plus à l’interaction qui s’opère entre soi et les autres, et aux techniques de domination individuelle, au mode d’action qu’un individu exerce sur lui-même à travers les techniques de soi”.²²

¹⁶ Cf. Han (2005), pp. 187-200.

¹⁷ Sarasin (2005), p. 160.

¹⁸ Cf. Bernauer, Mahon (2005), pp. 156-160.

¹⁹ Per exemple Forrester (1990), p. 114, i Alemán (1996), p. 100.

²⁰ Així, per exemple, Sarasin (2005), pp. 182-186.

²¹ Schmid (1991), p. 228.

²² Foucault (1994), p. 785.

Sense oblidar les seues interrelacions amb altres tecnologies o “eixos d’experiència humana” com els del poder o el saber, Foucault va definir aquestes tecnologies del jo com aquelles “qui permettent aux individus d’effectuer, seuls ou avec l’aide d’autres, un certain nombre d’opérations sur leur corps, et leur âme, leurs pensées, leurs conduites, leur mode d’être; de se transformer afin d’atteindre un certain état de bonheur, de pureté, de sagesse, de perfection ou d’immortalité”.²³ Com és sabut, i per tal de poder apreciar i determinar amb més claredat l’orientació general i l’evolució d’aquestes tecnologies al si de la cultura occidental, Foucault va dedicar a la qüestió de les tecnologies del jo i les pràctiques espirituals de l’Antiguitat un important i polèmic curs al Collège de France,²⁴ així com els dos últims volums de la seua *Histoire de la sexualité* i una llarga sèrie de conferències i articles.

Foucault va partir en aquests treballs de la tesi segons la qual el conegut dit de l’oracle de Delfos *gnothi sautou* (“coneix-te a tu mateix”) hauria estat majoritàriament concebut per la tradició filosòfica occidental, sobretot a partir de Descartes, com una mera qüestió d’autoconeixement. Però, en realitat, aquest precepte tan sols era entès en l’Antiguitat –especialment a partir de l’obra d’Epicur i els estoics del període imperial romà, però també ja en la Grècia clàssica– en el marc del concepte més ample d’*epimeleia heautou* (“preocupació o cura de si”): “il y a eu inversion dans le hiérarchie des deux principes de l’Antiquité [...]. Dans la culture gréco-romaine, la connaissance de soi est apparue comme la conséquence du soici de soi. Dans le monde modern, la connaissance de soi constitue le principe fondamental”.²⁵ La relació del jo amb si mateix es va convertir doncs, per a la cultura occidental, en una relació exclusivament de coneixement, un fet que prompte va quedar reflectit en les hermenèutiques del jo com a descobriment, revelació o desxiframent propis del cristianisme primitiu.²⁶

Per contra, l’antic concepte de cura de si designava un conjunt de pràctiques, tècniques i gestos mitjançant els quals el subjecte desenvolupava un treball amb si mateix. Es tractava d’una praxi que havia de permetre a l’individu obtenir un estat de preocupació, consideració i atenció respecte de la pròpia conducta i la relació amb els altres. Hi incloïa diferents tasques, exercicis i activitats (en converses, de viatge, en l’escriptura, en la cura de la salut, etc.) que no tenien simplement per objectiu una preparació momentània per a la vida, sinó més aviat el desplegament d’una determinada forma de viure, d’un “art de viure”. Conseqüentment, el model de relació del jo amb si mateix era ací completament diferent del de la modernitat: el subjecte tan sols podia conèixer-se si aconseguia constituir-se com a subjecte conscient i, sobretot, com a subjecte que actua de forma conscient mitjançant una determinada *techné*, és a dir, mitjançant un conjunt de pràctiques del jo.²⁷

Per a Foucault, doncs, aquesta antiga praxi de la cura de si es basava en una comprensió del subjecte i fonamentava una subjectivació que es diferenciaven clarament de la comprensió epistemològica pròpia de la modernitat. A més, la praxi i el concepte de cura de si reforçaven la seua idea que la subjectivitat es constitueix essencialment en l’esfera de l’acció o de la raó pràctica, és a dir, que s’ha de veure com el resultat d’una determinada relació ètica del jo amb si mateix o, més concretament, d’una ètica del jo. I, amb això, Foucault aconseguia introduir un gir en el mateix concepte de subjecte: el subjecte ja

²³ Foucault (1994), p. 785.

²⁴ Aquest curs de l’any acadèmic 1981/82 fou finalment publicat l’any 2001 amb el títol *L’hermeneutique du sujet*. Vegeu també Foucault (1984a), Foucault (1984b) i Foucault (1994).

²⁵ Foucault (1994), p. 789.

²⁶ Cf. Foucault (1994) i Foucault (2001).

²⁷ Cf. Foucault (1984b), pp. 51-85. Vegeu també Hadot (1989) o Gabilondo (1996).

no apareixia com un subjecte *epistèmic* que es constitueix en el coneixement i es pretén substancial i previ, sinó com un subjecte *ètic* que es constitueix mitjançant la conducció de si mateix com a individu concret.²⁸ El filòsof alemany Wilhelm Schmid ha sintetitzat les propietats fonamentals d'aquest subjecte alternatiu com segueix: “No és cap subjecte abstracte, sinó un d'experiència, no és un subjecte apriorístic, sinó un d'actual que es forma en la trama oberta de l'experiència. [...] No és cap substància. És una forma. No pot ser pressuposat, sinó que ha de ser format, i és transformable”.²⁹

Un altre aspecte essencial d'aquesta cultura del jo que també contrastava acusadament amb la concepció moderna de la subjectivitat concernia la problemàtica qüestió de la relació del subjecte amb la veritat. Així, mentre que el subjecte modern es considera una instància neutral de coneixement que, com a tal, és capaç de reconèixer la veritat –també al voltant de si mateix–, en l'Antiguitat es tractava, per a Foucault, que el subjecte fóra capaç de transformar-se d'una determinada manera per tal de tenir accés a una veritat que, alhora, poguera transformar-lo a ell mateix. En connexió amb l'antiga complementarietat entre filosofia i espiritualitat, la veritat era així vista en el marc dels seus efectes ètics, és a dir, en relació amb la seua capacitat per a induir una transformació o conversió (*epistrophê*) en el subjecte.³⁰

Si retornem ara als problemes específics de la psicoanàlisi i de la psicoteràpia en un sentit més ample, irromp amb força la qüestió de fins a quin punt aquesta concepció alternativa de la subjectivitat inspirada en la noció de cura de si pot ser relacionada amb aspectes centrals de la teràpia psicoanalítica i del treball psicoterapèutic. Les preguntes –segurament gosades– que, amb tota la brevetat possible, caldria plantejar ara podrien doncs formular-se com segueix: No és justament aquest subjecte ètic aquell a qui en realitat s'adreça tota bona praxi psicoterapèutica? No constitueixen tant la promoció d'un treball del subjecte amb si mateix com el desenvolupament d'una ètica individual moments essencials de tota relació psicoterapèutica assolida?

III

Tenint en compte la profunditat i l'abast de la mirada foucaultiana respecte a la psicoanàlisi, no ha de resultar gens sorprenent que els seus punts de vista hagen gaudit d'una ampla circulació. Les actituds que han impregnat la recepció de les crítiques de Foucault han estat força diferents, i s'estenen des de la paràlisi d'una certa estupefacció³¹ o el rebuig més emfàtic d'alguns dels seus arguments clau (la natura patriarcal de la transferència, el sadisme de l'autoobservació, la biologització de la sexualitat, etc.)³² fins a alguns intents entusiastes de sotmetre l'autocomprensió i la praxi de la psicoteràpia a una certa correcció amb l'ajuda de la perspectiva foucaultiana.³³ En aquest sentit, la consideració de les reflexions novament el profit i presentades anteriorment al voltant del subjecte i de la cultura del jo ofereixen, sense dubte, una sèrie d'importants punts de referència que poden avalar l'interès de la lectura foucaultiana.

²⁸ Cf. Foucault (1984a), pp. 32-39. Vegeu també Bernauer, Mahon (2005).

²⁹ Schmid (1991), pp. 239-240 i 247.

³⁰ Cf. Foucault (2001), pp. 237-275. Vegeu també Han (2005), pp. 187-191.

³¹ Cf. Miller (1989).

³² Cf. Whitebook (2005).

³³ Cf. Bracken (1995).

El mateix Foucault va haver de reconèixer que, almenys des d'un punt de vista estrictament teòric, hi existia un clar parentiu entre la seua visió del subjecte i les concepcions d'alguns psicoanalistes com Jacques Lacan.³⁴ Lacan, a qui la qüestió de la relació del subjecte amb la veritat va servir també en nombroses ocasions com a punt de partida, pensava de fet, com el mateix Foucault, que el subjecte constitueix un espai buit que no és aprehensible en la seua identitat i no pot ser pressuposat, però que sempre es troba sotmés a la contingència d'uns determinats processos de subjectivació. I, com la següent cita pot aclarir, la figura del terapeuta havia d'assumir, en la seua opinió, molt menys el paper de ser un simple posseïdor de la veritat al voltant del subjecte que el de promoure una transmissió ètica de coneixement: “De toutes celles qui se proposent dans le siècle, l'œuvre du psychanalyste est peut-être la plus haute parce qu'elle y opère comme médiatrice entre l'homme de souci et le sujet du savoir absolu. C'est aussi pourquoi elle exige une longue ascèse subjective, et qui ne sera jamais interrompue, la fin de l'analyse didactique elle-même n'étant pas séparable de l'engagement du sujet dans sa pratique”.³⁵

Però, deixant de banda els possibles paral·lelismes pel que fa a les nocions teòriques concretes, els treballs de l'últim Foucault revelen sobretot el seu interès si s'atén a alguns aspectes centrals de la praxi psicoterapèutica. Fonamentalment, aquesta focalització en l'àmbit de la praxi té com a conseqüència una relativa confirmació dels problemes assenyalats per Foucault respecte de la concepció estrictament hermenèutica de la psicoanàlisi, cosa que permet traçar una imatge d'aquesta que no es correspon en absolut amb les conegudes referències despectives a “l'anàlisi inacabable”, “l'hermenèutica de la sospita” o “la fatal aliança” entre la veritat del subjecte i la seua sexualitat secreta o latent. De fet, la mirada cap a la praxi permet apreciar amb claredat que el subjecte de la teràpia no actua com un mer subjecte de coneixement, que el terapeuta no opera com una instància completament neutral de saber i de poder i que l'èxit del tractament no depèn, en última instància, de l'esbrinament definitiu i concloent d'una veritat amagada en les profunditats de l'ànima. Com, si no, pot explicar-se, per exemple, el fet que, malgrat totes les diferències teòriques i metapsicològiques entre les diverses escoles psicoanalítiques, gairebé totes elles es troben en condicions de mostrar una considerable eficàcia en circumstàncies favorables?

La discussió al voltant dels diferents factors que determinen l'èxit de la praxi psicoterapèutica és massa ampla i complexa per a ser reproduïda ací, ni que fóra d'una manera aproximada, però dos aspectes fonamentals han estat objecte d'una creixent atenció al si dels cercles psicoanalítics des de Freud: en primer lloc, la importància de la qualitat “atmosfèrica” de la relació psicoterapèutica davant la presumpta correcció o *adequatio* del treball interpretatiu i, en segon lloc, la motivació i la capacitat del pacient per a desplegar un treball amb si mateix que vaja més enllà de les exigències d'autoil·lustració sexual i d'autoconeixement. “Si [aquests aspectes de l'acció terapèutica] no hi són presents –escriu l'analista Stavros Mentzos–, el treball prospectiu i interpretatiu ajuda poc i, per contra, pot degenerar en un autèntic turment i conduir així a una renovada presència de la resistència del malalt, el qual tracta de protegir-se contra aquest turment i el seu dolor”.³⁶

A més a més, l'experiència psicoterapèutica ensenya també que la desitjada millora simptomàtica del pacient s'acompanya amb freqüència del reforçament de tota una sèrie de

³⁴ Cf. Foucault (2001), pp. 41-42. Veure també Alemán (1996).

³⁵ Lacan (1966), p. 321.

³⁶ Mentzos (1984), p. 277.

fenòmens inespecífics com l'empatia, el sentit de l'humor, la saviesa o la creativitat.³⁷ En el marc d'una relació psicoterapèutica assolida, el pacient guanya per regla general no sols el necessari *insight* en els conflictes i fixacions que han pogut condicionar el seu patiment, sinó que és també conduït, mitjançant el desplegament de la seua autodisposició, sensació d'agència i responsabilitat personal, a una refundació de la relació ètica amb si mateix i amb els altres. Dit en altres paraules, i com molt bé han advertit aquells autors que, com Luis Martín-Santos, han tractat de conciliar la psicoanàlisi amb una antropologia filosòfica de caire existencial, la consideració de les determinacions que subjauen en el patiment neuròtic bé pot requerir un pensament causalista i nomotètic, però el procés de la cura no pot apreciar-se en tota la seua significació si no s'atén a la presència de la llibertat; d'eixa llibertat, justament, per mitjà de la qual ens obrim a la dimensió ètica de l'acció.³⁸ En aquest sentit, resulta interessant afegir també que el desenvolupament terapèutic saludable ha estat descrit en nombroses ocasions per part de diversos psicoanalistes com un trànsit de la moral cap a l'ètica: just en el moment en què el pacient assumeix quelcom així com la conducció de si mateix, la seua conducta deixa d'estar dirigida amb tanta força per l'inventari prescriptiu d'una moral injectada des de fora per a guiar-se pels compromisos que es desprenen d'una ètica construïda de forma íntima, personal i intransferible.³⁹

Aquestes reflexions, que ací, malauradament, tan sols poden ser esbossades, valen almenys per a concloure que la tasca de replantejar la relació entre el pensament de Michel Foucault i la psicoanàlisi no sols resulta plausible, sinó també fructífera i plena de sentit. D'una banda, la praxi psicoterapèutica mostra a la clara que el camí de la curació consisteix sobretot en la promoció conjunta d'una subjectivació que, abans que res, ha de desplegar la dimensió ètica del subjecte i, d'una altra banda, i com s'ha vist, la invocació ètica de l'últim Foucault no es troba en realitat tan allunyada de l'esperit de la psicoanàlisi com sembla que ell mateix creia. “No es troba [Foucault] –es pregunta al respecte l'historiador de la psicoanàlisi J. Forrester– en una completa coincidència amb l'*ethos* psicoanalític del nostre segle quan reconeix en la recerca d'una ètica d'aquestes característiques, independent de les instàncies Església, Estat, Llei i Laboratori, l'aspiració genuïnament moderna de l'individu respecte de si mateix?”⁴⁰

REFERÈNCIES

- Alemán, J., “Alrededor de la hermenéutica del sujeto (Foucault-Lacan)”, *Archipiélago*, 25, pp. 95-101, 1996.
- Bernauer, J. i M. Mahon, “Michel Foucault's Ethical Imagination”, en G. Gutting (ed.), *The Cambridge Companion to Foucault* (2a ed.), Cambridge University Press, New York, pp. 149-175, 2005.
- Bracken, P. J., “Beyond Liberation: Michel Foucault and the Notion of a Critical Psychiatry”, *Philosophy, Psychiatry & Psychology*, 2, pp. 1-13, 1995.
- Castel, R., *Le psychanalisme*, Flammarion, Paris, 1981.
- Eribon, D., *Michel Foucault (1926-1984)*, Flammarion, Paris, 1989.
- Forrester, J., “Michel Foucault und die Geschichte der Psychoanalyse”, en M. Marques (ed.), *Foucault und die Psychoanalyse. Zur Geschichte einer Auseinandersetzung*, Tübingen, Diskord, pp. 75-128, 1990.
- Foucault, M., *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*, Gallimard, Paris, 1966.
- Foucault, M., *Histoire de la folie à l'âge classique* (2a ed.), Gallimard, Paris, 1972.
- Foucault, M., *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir*, Gallimard, Paris, 1976.
- Foucault, M., *Histoire de la sexualité II: L'usage des plaisirs*, Gallimard, Paris, 1984a.
- Foucault, M., *Histoire de la sexualité III: Le souci de soi*, Gallimard, Paris, 1984b.

³⁷ Vegeu al respecte Kohut (1971), pp. 266-294.

³⁸ Cf. Martín-Santos (1964).

³⁹ Cf. Tordera (2004).

⁴⁰ Forrester (1990), p. 114.

- Foucault, M., "Techniques de soi", en *Dits et écrits*, Vol. 4, Gallimard, Paris, pp. 783-813, 1994.
- Foucault, M., *L'Herméneutique du sujet. Cours au Collège de France 1981-1982*, Seuil-Gallimard, Paris, 2001.
- Freud, S., *Das Unbehagen in der Kultur*, Fischer, Frankfurt a.M., 1994 (ed. original, 1930).
- Gabilondo, A., "Ocupate de ti mismo", *Archipiélago*, 25, pp. 101-108, 1996.
- Hadot, P., "Réflexions sur la notion de 'culture de soi'", en R. Machado et al., *Michel Foucault philosophe*, Seuil, Paris, pp. 261-270, 1989.
- Han, B., "The Analytic of Finitude and the History of Subjectivity", en G. Gutting (ed.), *The Cambridge Companion to Foucault* (2a ed.), Cambridge University Press, New York, pp. 176-209, 2005.
- Kohut, H., *The Analysis of the Self*, International Universities Press, New York, 1971.
- Lacan, J., "Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse", en *Écrits*, Seuil, Paris, pp. 237-322, 1966.
- Marques, M., "Vorwort", en M. Marques (ed.), *Foucault und die Psychoanalyse. Zur Geschichte einer Auseinandersetzung*, Tübingen, Diskord, pp. 6-10, 1990.
- Martín-Santos, L., *Libertad, temporalidad y transferencia en el psicoanálisis existencial*, Seix Barral, Barcelona, 1964.
- Mentzos, S., *Neurotische Konfliktverarbeitung*, Fischer, Frankfurt a.M., 1984.
- Miller, J.-A., "Foucault et la psychanalyse", en R. Machado et al., *Michel Foucault philosophe*, Seuil, Paris, pp. 77-84, 1989.
- Sarasin, P., *Michel Foucault zur Einführung*, Junius, Hamburg, 2005.
- Schmid, W., *Auf der Suche nach einer neuen Lebenskunst. Die Frage nach dem Grund und die Neubegründung der Ethik bei Foucault*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1991.
- Tordera, J., *Perspectivas psicoanalíticas*, Promolibro, Valencia, 2004.
- Whitebook, J., "Against Interiority: Foucault's Struggle with Psychoanalysis", en G. Gutting (ed.), *The Cambridge Companion to Foucault* (2a ed.), Cambridge University Press, New York, pp. 312-347, 2005.